

Wim van der Beek

In België trad jarenlang het komische duo Gaston en Leo op. Toen Gaston Bergmans 82 jaar werd, bekende hij in een interview dat zij nooit repeteerden. In de auto op weg naar een optreden spraken ze vaag iets af. Vervolgens gingen ze het podium op. Na een keer of tien gespeeld te zijn groeide het ruwe concept uit tot een volwaardige sketch. Na een paar try-outs wist het duo precies wanneer de lachsalvo's, de aah's en ooh's en het besmukte gegrikk kwamen.

Gaston en Leo waren teamspelers die precies wisten wat ze aan elkaar hadden en wat ze van elkaar konden verwachten. Ze creëerden een situatie waarin improvisatie optimaal kon gedijen en naar een hoogtepunt kon groeien. Lachsalvo's en succes gegarandeerd! Zo'n optimale samenwerking kan alleen bestaan bij de gratie van volledig vertrouwen, de nodige opoffering, het vermogen om te anticiperen op de reacties van de ander. Pas wanneer afstemming en timing perfect zijn, ontstaan synergie en complementariteit. Dan slaan de perfect getimede wisselwerking en de komische, emotionele en vindingrijke interacties over van het duo naar het publiek. In dat geval is magie verzekerd.

Het geheel is meer dan de som der delen, $1 + 1 = 3$, één en één is meer dan twee. Deze en soortgelijke oneliners duiken vaak op als titels van tentoonstellingen waarin de resultaten worden getoond van (incidentele) samenwerkingsverbanden. De heersende opvatting is dat kruisbestuivingen, interacties, wisselwerkingen, dialogen en gedachtwisselingen kunst opleveren die meerwaarde genereert. Deze veronderstelde vanzelfsprekendheid is eenvoudig te tackelen. Breng kunst van coalitiekunstenaars en eenlingen bij elkaar in een tentoonstelling en vraag vervolgens aan willekeurige toeschouwers welke kunst door een individu, een duo of een groep is gemaakt.

Het antwoord zal verbluffend zijn. Aan de buitenkant is meestal niet te zien hoeveel mensen aan een kunstwerk gewerkt hebben en of er interactieve processen aan ten grondslag liggen. Beeldende kunst onderscheidt zich op dit punt van andere artistieke disciplines. Gaston was niet leuk zonder Leo, Laurel was een stil en onopvallend mannetje dat pas opleefde zodra Hardy in zijn buurt kwam.

Magic or Tragic?

In beeldende kunst is de inbreng van de communicerende vaten doorgaans niet expliciet en direct zichtbaar. Pas wanneer

kunstenaars zich manifesteren in een performance, gaan de wetten van toneel, theater, film, ballet en variété gelden. De spraakmakende performances van Marina Abramovic en Ulay en Gilbert & George maken interacties direct zichtbaar in al dan niet geënceneerde tafereelen, gespeelde situaties of optredens waarin beiden een rol hebben, een functie vervullen of reacties uitlokken bij de ander. Een hoogtepunt op dat gebied was *Relation in Space*: de eerste gezamenlijke performance die Abramovic en Ulay uitvoerden tijdens de Biënnale van Venetië in 1976 en waarbij ze elkaars naakte lichamen verkenden en aftastten. De botsingen van de lichamen zijn hoorbaar voor het publiek. De vaart en extase van de actie neemt tijdens de 58 minuten durende performance toe. Toch verkeren beide kunstenaars niet in trance. Hun zelfverzekerde tred onderstreept de doelgerichtheid van de confronterende acties. De zinderende performance is een adembenemende allegorie: kenmerkend voor de moeilijke spagaat waarin kunstenaarsduo's zich vaak bevinden. Een vergelijkbare performance is *Mind the Gap* die Chaja Hertog en Nir Nadler uitvoeren tijdens de opening van het kunstproject Duo Denken in Beeldenpark Landgoed Anningahof. Zodra de vertaalslag van tijdelijke performance naar duurzame beeldende kunst wordt gemaakt vallen de magie en tragiek die verbonden zijn met direct waarneembare interactie grotendeels weg.

Kunstenaarsduo's blijven voer voor psychologen en onderwerp van speculaties. Er is tot nu toe weinig onderzoek gedaan naar de psychologische processen en effecten die samenhangen met het inleveren van de eigen identiteit ten faveure van de twee-eenheid. Kunstenaarsduo's zijn er in soorten en maten, maar de relevante vragen gelden voor iedereen die binnen de constellatie van het duodenken opereert. Wat betekent het om je als individu permanent ondergeschikt te maken aan samenwerking met een partner/collega? Hoe zijn verantwoordelijkheden verdeeld? Is er een stringente taakverdeling of een vast stramien? Hoe gaan beide partners

Pas wanneer afstemming en timing perfect zijn, ontstaan synergie en complementariteit.

om met dilemma's en artistieke vraagstukken? Hoe worden eventuele discussies en meningsverschillen gekanaliseerd? Levert het werken in vaste duo's kunst op die wezenlijk anders is dan het werk van individuele kunstenaars, en (zo ja) in welke vorm, aard of hoedanigheid manifesteren die verschillen zich? Is het mogelijk om als eenling het gedachtegoed van het duo te continueren? Hoe gaan individuen binnen het samenwerkingsverband om met hiërarchie en dominantie? Wat is de meerwaarde van duodenken binnen de hedendaagse kunst en zijn er parallellen of rolmodellen aan te wijzen? Welke offers worden gebracht aan de eigen individualiteit en wat krijgen de afzonderlijke kunstenaars daarvoor terug? Kan een vertaalslag gemaakt worden van artistieke interacties naar het persoonlijke leven van degenen die zich eraan overgeven? Leiden

cross-overs tussen partners met verschillende achtergronden tot assimilatie van disciplines?

Liefde en zelfkwalling

Het aantal kunstenaarsduo's in Nederland groeit gestaag. De zes duo's die deelnemen aan het kunstproject 'Duo Denken' treden naar buiten als hechte formaties. Ze onderscheiden zich van grotere collectieven (bestaande uit meer dan twee personen) en gelegheidsduo's die vrijblijvend, incidenteel of ad hoc samenwerken. Doorgaans wordt in kunsthistorische context geen onderscheid gemaakt tussen individuele kunstenaars en vaste duo's. Is een aparte positionering en benadering gewenst? Gaat het om een uitzonderlijk fenomeen waarvan de artistieke opbrengsten wezenlijk anders zijn? Voor een bevredigend antwoord op die vraag zijn case studies noodzakelijk.

'... My initial exposure to Marina Abramovic and Ulay dates from the beginning of the 70's. Once the two artists had recognized each other, they expressed in their outlawry the beauty and murderousness of their union in exhausting repetition. Tenderness, under the influence of the factors of multiplication and time, turned to cruelty and destruction. Desirable intimacy metamorphosed into obsessive indivisibility. And as far as form is concerned the psychodrama of two individuals grew into the violent confrontation of two heroes, two gods – in other words: the engaged images of our own inner needs...', schreef toenmalig directeur Wim Beeren in de catalogus *The Lovers, The Great Wall Walk* die in 1989 verscheen bij de gelijknamige tentoonstelling in Stedelijk Museum Amsterdam. Hoewel Beeren toen nog niet kon weten hoe de relatie tussen Abramovic en Ulay zou verlopen, geeft hij de explosieve kern en onvermijdelijke anticlimax impliciet aan in zijn analyse van de slopende en stormachtige interacties. Beeren betoogt dat de zelfkwalling waaraan Abramovic zichzelf onderwierp na haar ontmoeting met Ulay plaatsmaakte voor kwalling door iemand anders. Het monodrama van 'soloacteur' Ulay veranderde in een gezamenlijke opvoering van wederzijdse en gedeelde liefde. De interactie die Beeren destijds aanzag voor een uiting van duurzaamheid bleek achteraf van tijdelijke aard.

Het initiatief voor *The Lovers* ontstond in 1983 en werd na vijf jaar voorbereiding in 1988 uitgevoerd. In *The Great Wall Walk* vergroeiend climax en anticlimax tot een merkwaardige symbiose. Marina liep vanaf het oosten van de Chinese Muur naar Ulay die in het westen startte. In het midden ontmoetten ze elkaar. Daar zouden ze trouwen met een traditionele Chinese ceremonie. Uiteindelijk werd *The Lovers* de laatste megaperformance in de reeks *Relation Works*. 'We each take 2000 km march to say goodbye,' constateerde Abramovic nuchter. *De rek was eruit. Beide kunstenaars stelden onhaalbare doelen. Op lange termijn was dat niet vol te houden.* Geen andere relatie is zo kenmerkend voor de botsing tussen pure liefde en artistieke fascinatie als die tussen Abramovic en Ulay. De impact van de gezamenlijke projecten op hun privé-leven was groot. Beiden dronken de beker tot de bodem leeg. Ze legden het volledige traject van explosie naar implosie

af, alsof ze onsterfelijke wezens waren die elkaar konden voeden en begeistereerden tot in het oneindige. Maar zelfvernietiging was ingebakken in de unieke relatie. De implosie kon niet uitblijven. *The Lovers* werd destijds omschreven als 'een vertrek en tegelijk een nieuw begin'. De kiem voor de totale verwijdering die later volgde, was toen al gezaaid. Kunst en leven blijken soms onverenigbaar, maar extremen die elkaar ontmoeten, leveren wel onvergetelijke ervaringsmomenten op.

Klassieke tegenstellingen

Zelden zijn verhoudingen binnen kunstenaarsduo's zó heftig als in het geval van Abramovic en Ulay, maar een tragisch einde ligt voortdurend op de loer. Prangende vraag blijft hoe partners verder moeten als om artistieke redenen of door overlijden één van de twee achterblijft en het gemeenschappelijke gedachtegoed alleen moet uitdragen. Coalities, monsterverbonden en samenwerkingsverbanden zijn doorgaans gebaseerd op duidelijke afspraken en een heldere rolverdeling. Dankzij de bazige Oliver Hardy kon Stan Laurel zich profileren als sympathieke naïeveling. De domme functioneert optimaal naast de slimme. Denker en doener vervolmaken elkaar. Dit zwart-wit denken begon al in de klassieke mythologie en werd later opnieuw succesvol toegepast in de middeleeuwse literatuur. Het publiek herkende de dilemma's zodra die werden uitvergroot in grove tegenstellingen

In beeldende kunst is de inbreng van de communicerende vaten doorgaans niet expliciet en direct zichtbaar.

tussen arm en rijk, dik en dun, dom en knap, man en vrouw, hoge en lage adel, grondbezitters en horigen of lijfeigenen, rekkelijken en preciezen. Het Russische kunstenaarsduo Maslov en Kuznetsov speelt doelbewust in op deze tegenstellingen in de klassieke literatuur. De tegenstelling tussen moddervet en broodmager wordt uitvergroot in performances en opgesmukte studiofotografie vol erotische situaties en bacchantische uitpattingen die refereren aan de decadente periode van de klassieke beschaving.

Het denken in klassieke tegenstellingen is niet verouderd, maar in het moderne tijdsgewricht is alles complexer. Optredens van Lebbis en Jansen laten zien dat de traditionele rolverdeling gedeeltelijk achterhaald is. Beide cabaretiers wisselen voortdurend van rol en positie. De inbreng van de één is niet persé dienstbaar of ondergeschikt aan die van de ander. Deze bewuste rolvervaging en snelle positiewisselingen komen overeen met de manier waarop kunstenaarsduo's tegenwoordig functioneren. Complementariteit ontstaat door wisselwerkingen zonder stereotiepe rolverdeling. Synergie kan alleen succesvol zijn wanneer ze gebaseerd is op complete gelijkwaardigheid. Uitwisseling van gedachten en ideeën lijdt schipbreuk wanneer één van

de twee het gevoel krijgt ondergewaardeerd te worden of wanneer de inbreng van de één systematisch door de ander wordt uitgehold. Filmacteurs die geregisseerd worden door de broers Coen (o.a. *No Country for old Men*) weten nooit uit welke hoek de wind zal waaien. De regisserende broers manifesteren zich als een soort tweekoppig monster. Ze wisselen voortdurend van rol en standpunt en vormen daardoor een ondoorgrondelijke eenheid waar de buitenwereld geen greep op krijgt.

Kosmologie van ervaringen

Al in een vroeger stadium rekenden Gilbert & George af met traditionele rolverdeling. Zij waren ervan doordrongen dat elk aspect van hun persoonlijk leven bijdroeg aan de identiteit van hun kunst en vanaf het begin creëerden ze de specifieke voorwaarden waaraan hun kunst moest voldoen. In tegenstelling tot de conflicterende persoonlijkheden Ulay en Abramovic ruilden zij de eigen identiteit in voor één personage met gedeelde opvattingen en met dezelfde instelling. Conflictmodel wordt harmoniemodel. Voor hen geen gewapende vrede maar vreedzame coëxistentie! Dit assimilatieproces is compleet en onvoorwaardelijk. Beleeft, goedgekleed, ontspannen, welgemanierd en goed georganiseerd treden G&G de buitenwereld tegemoet. In hun kunst draait alles om hun persoonlijke leven en geestesgesteldheid. ‘Onze foto’s zijn niet aanvallend of confronterend maar onderzoekend,’ zeiden ze zelf. Fotografie bleek het perfecte voertuig voor hun geest. Beiden zoeken naar mogelijkheden om het leven te veraangemen. Ze plegen geen roofofbouw op hun lichaam en kiezen niet voor het moeizame en energieverslindende proces van aantrekken en afstoten, maar profileren zich als één kunstenaar: een doelgerichte eenheid, een gesloten front waar geen wig tussen te drijven is. Zelfs hun lichaamssappen (speeksel, bloed, urine en sperma) worden object en subject van hun kunst.

Beide heren traden vaak op als levende sculpturen. Voor het eerst deden ze dat in 1969 in *Underneath the Arches*, twee jaar nadat ze elkaar hadden leren kennen. Doel van de performance was de toeschouwer te betrekken in het avontuur van hun leven en kunst. Ze bezaten een bijzondere antenne voor sociale veranderingen: de opkomst van de multiculturele samenleving, toenemend racisme, groeiende anarchie in de suburbs van westerse metropolen en AIDS. In veertig jaar tijd bouwden G&G vanuit hun ‘gedeelde lichaam’ een samenhangend oeuvre op: een kosmologie van menselijke ervaringen. Door hun sociale opstelling onderscheidden ze zich van andere kunstenaars van hun generatie. Hun persoonlijke relatie wordt door iedereen als onverbreekbaar gezien. Beiden kozen er in de jaren ’70 voor om te wonen tussen criminelen, hoeren, bedelaars en verslaafden in het verpauperde Oost-Londen (Fournier Street) en beiden verzetten ze zich tegen conformisme en modieus gedrag. Hun reactionaire kleding vormt een merkwaardige ambivalentie met de onafhankelijke en originele geest die in hen huist.

In navolging van Gustave Flaubert constateerden Gilbert & George dat je er als kunstenaar moet uitzien als een burgerman om in je kunst heftig, radicaal en origineel te kunnen zijn. Vriend en kunstcriticus Robert Rosenblum prees *the singularity of their duality*. Die bijzondere eigenschap maakt dat G&G nog steeds model staan voor het kunstenaarsduo bij uitstek. Zelfs nu zij oude heren zijn geworden, blijft de eenheid

in verscheidenheid bestaan. In *Nine Dark Pictures* (2001) zien we G&G voor het eerst somber en oud, alsof ze bezig zijn afstand (misschien zelfs afscheid) te nemen van het leven. In de catalogus die in 2007 verscheen bij de overzichttentoonstelling in Tate Modern (Londen) constateert Michael Bracewell dat ze er zomaar ineens tussenuit zouden kunnen knippen zoals Clyde en Phyllis van het oude *Market Café* in Fournier Street: wegglijpen en alleen een handgeschreven briefje achterlaten met excuses voor het ongemak.

Ondeelbare identiteit

Gilbert Proesch en George Passmore staan model voor nieuwe lichten kunstenaarsduo’s. Zo geven Jake & Dinos Chapman volmondig toe dat ze schatplichtig zijn aan G&G. De rumoerige Britse broers werken sinds beginjaren ’90 samen. Ze behoren tot de geruchtmakende Young British Artists en delen de opvatting dat grenzen er zijn om overschreden te worden. In een gesprek met de eminente kunsthistoricus Robert Rosenblum geven ze toe zich volledig bewust te zijn van de effecten die hun kunst heeft op het publiek. Ze werken eendrachtig samen, als een Siamese tweeling. In zijn beschouwing in *Enjoy More* (over de gebroeders Chapman) stelt Jean-Hubert Martin de vraag: Wordt kunst misschien zo moeilijk dat men zich alleen nog met zijn tweeën aan het scheppen van kunst durft te wagen? Of is de rol van de muze, van ooit discrete, onopvallende gezet tegenwoordig zó ondraaglijk geworden dat zij de hoedanigheid van partner, respectievelijk deelhebber heeft aangenomen? Het antwoord op die vraag raakt de kern van de opkomst en populariteit van kunstenaarsduo’s. Martin stelt vast: Bij heteroseksuele kunstenaarsparen Christo, Oldenburg, Poirier of Kabakov zijn de vrouwen eerder gelijke, zoniet grotere organisatietalenten en strategen dan schimmige inspiratiebronnen. G&G en Ravage schiepen (passend bij hun tijd) het raadsel van een paar wiens homoseksualiteit een open vraag blijft. De gebroeders Le Nain waren moeilijk uit elkaar te houden, maar werkten desondanks gescheiden van elkaar. Bij de gebroeders Chapman is het, met uitzondering van de door Jake gesigneerde teksten, moeilijk te zeggen of er een arbeidsverdeling bestaat. Alles wijst op absolute complementariteit, alsof het gezamenlijke werk slechts de opheffing is van een oorspronkelijke scheiding, twee Siamese tweelingen, wiens scheidingstrauma een eeuwig gapende wond blijft.

De ondeelbare identiteit van de Chapman Brothers is ook kenmerkend voor andere kunstenaarsduo’s met een bloedband, zoals Gert & Uwe Tobias. Als één van de twee geen baardje zou dragen, zouden ze niet uit elkaar te houden zijn. Het werk van beide broers lijkt alle kanten op te schieten, zoals in 2007 nog bleek tijdens een presentatie in het MoMA in New York. Toch wordt nergens zichtbaar wie van de broers waarvoor verantwoordelijk is. Hoe verschillend de disciplines en uitingen ook zijn, de Tobiastweeling houdt naar de buitenwereld de schijn op van een gesloten front. Is dat een façade, een slimme strategie of marketingtruc? De in 1973 in Roemenië geboren, maar later tot Duitsers genaturaliseerde tweelingbroers geven het geheim van hun intensieve samenwerking niet prijs. ‘Ze streven naar totale symbiose,’ meldt MoMA-curator Sarah Suzuki. ‘De broers delen hun werkruimte en schuiven elk kunstwerk heen en weer van de één naar de ander en terug, totdat het van beiden het stempel van

volledige goedkeuring heeft gekregen. Beiden bepalen het predikaat en de status van het werk. Over alle aspecten wordt uitvoerig gediscussieerd. Wederzijdse kritiek wordt daarbij niet geschuwd. Als een kunstwerk uiteindelijk is voltooid, wordt het door beiden beschouwd als een gezamenlijk product.’

Chemie en stapeleffect

Dat er niet persé een bloedband vereist is om tot hechte samenwerking te komen, bewijzen Albert Dedden en Paul Keizer. Ook zij manifesteerden zich aanvankelijk als onafhankelijke geesten, maar in 2001 kwamen zij tot de conclusie dat één plus één inderdaad drie is. In het begin lagen praktische overwegingen ten grondslag aan de samenwerking. Door de intensiteit ervan veranderden werk en inzichten van beide kunstenaars. Ze groeiden naar elkaar toe, werden geprikkeld door de ideeën van de ander, konden effectiever werken en meer productie leveren. Dedden constateert: ‘In de ideevorming kom je met z’n tweeën sneller verder. Je moet het wel echt willen en blindelings kunnen vertrouwen op de ander. Je gesprekspartner moet je scherp houden. In dat geval ontstaat er een opeenstapeling van ideeën en invloeden. We vertellen elkaar verhalen. Het ene verhaal lokt het andere uit. Elk idee genereert een volgende inval. We hebben elkaar leren begrijpen. De meerwaarde heeft alles te maken met chemie die er niet zou zijn zonder intensieve samenwerking.’

Het stapeleffect kan de kracht van duodenken zijn, maar oeverloze discussies kunnen ook verlamdend werken. Dedden/Keizer hebben daar geen last van. Ze hanteren wel een taakverdeling. De één is beter in het verwoorden van plannen dan de ander. Karakterverschillen kunnen extra vruchten afwerpen. Zo is de één ongeduldiger dan de ander. Wat de één liever laat sudderen, wil de ander direct afhandelen. Ook bestaan er verschillende voorkeuren in de vormentaal. Dialogen zijn dus onvermijdelijk. Dedden en Keizer ontkennen niet dat sommige beelden meer de signatuur van de één dragen dan van de ander, maar vaak is uiteindelijk niet meer duidelijk wie verantwoordelijk is voor de verschillende onderdelen binnen de opeenstapeling van acties en reacties. Beiden zijn ervan overtuigd dat ze als individu ander werk zouden maken en dat ze als eenling niet gekomen zouden zijn waar ze nu staan. Mocht het ooit tot een breuk komen, dan blijft de bagage die ze samen verzamelden altijd voor beiden beschikbaar.

Ook Gerard Groenewoud en Tilly Buy benadrukken de meerwaarde van de klankbordfunctie. Op een gegeven moment was een scheiding tussen beider inbreng niet meer te maken, dus zou het hypocriet zijn om vast te houden aan het beginsel van de allerindividueelste emotie die de allerindividueelste expressie genereert. Bij een eventuele scheiding zouden beiden een eigen artistieke identiteit van de grond af moeten opbouwen. Het duo benadrukt dat het primaat van het individualisme in de kunstwereld te ver is doorgesloten. Het taboe op consensus en gelijkgezindheid bestaat wat hen betreft niet.

Samenwerken is sexy. Dat bewijzen ook Jennifer Allora (VS) en Guillerma Calzadilla (Cuba). Zij verbinden het element van de multiculturele coalitie met duodenken. Beiden vertegenwoordigen twee controversiële

naties. Ze halen synergie uit hun verschillende achtergronden en culturele bagage. Hot issues als cultuurverschillen, politieke discussies, sociale onrust en koloniaal verleden krijgen meer reliëf wanneer ze van twee verschillende kanten worden belicht.

Achilleshiel

Wereldwijd opereren er momenteel meer kunstenaarsduo’s dan een decennium geleden. Het onderscheid tussen complete en onvoorwaardelijke synthese en incidentele samenwerking is steeds moeilijker te maken. In onze complexe samenleving zijn begrippen als versmelting, synergie en complementariteit moeilijk te definiëren, omdat er steeds meer nuances en moduleringen voorkomen. Binnen het fenomeen ‘kunstenaarsduo’ bestaan allerlei soorten relaties en complicaties. Fricties tussen bloodbrothers en soulbrothers, platonische of heftige liefdesrelaties, haat-liefde verhoudingen en artistieke allianties en dilemma’s maken het landschap divers en diffuus. Toch beslissen kunstenaars steeds vaker om samen te werken, ook op interdisciplinair gebied. Verschillen tussen autonome kunstenaars, modeontwerpers, vormgevers, filmers, dansers, performers,

Synergie kan alleen succesvol zijn wanneer ze gebaseerd is op complete gelijkwaardigheid.

stedenbouwkundigen en architecten vervagen. Disciplines vullen elkaar aan en *synergie stelt mensen beter in staat om slagvaardig te anticiperen op complexe actuele problematiek*. Maar hechte verbanden hebben ook een achilleshiel. Wat als één van beide partners overlijdt? Irene Fortuyn moest alleen verder toen haar partner Robert O’Brien overleed. Hetzelfde overkwam Madelon Hooykaas toen Elsa Stansfield, met wie zij sinds 1972 samenwerkte, in 2004 overleed.

‘Naast het rouwproces is er de noodzaak om door te gaan met het opleveren van lopende opdrachten,’ benadrukt Madelon Hooykaas. ‘Over het werk dat we samen maakten werd soms pittig gediscussieerd, maar uiteindelijk weet je niet meer precies wie er welke inbreng heeft gehad. Het werk ontstond min of meer organisch en compromisloos. We stonden op dezelfde manier in het leven en in de kunst maar daarnaast hadden we ook onze eigen agenda. Al is Elsa niet meer fysiek betrokken bij het werk dat ik nu maak, ons gezamenlijke gedachtegoed blijft voor mij als referentiekader bestaan. Ik mis de feedback. Soms is dat moeilijk, maar onmogelijk is het niet. In recent werk concentreer ik me op haiku’s en Zen-boeddhisme. Die bronnen zijn altijd meer met mij dan met Elsa verbonden geweest.’ Onlangs trad Madelon Hooykaas voor het eerst naar buiten met werk dat zij zelfstandig maakte, maar gezien de thematiek van ‘Duo Denken’ zijn in de Aaltje Snijderhal van Beeldenpark Landgoed Anningahof enkele werken te zien die de signatuur van Stansfield/Hooykaas dragen.

Dit essay is een aanzet tot een uitgebreide studie en museale tentoonstelling over rol, positie en werk van kunstenaarsduo’s in Nederland. Vragen, suggesties en opmerkingen: wvdbeek@xs4all.nl.

Wim van der Beek

schrijver/kunstrecensent curator hedendaagse kunst

Verbinden & Verbazen

Eind 2009 besloot de Zwolse gemeenteraad tot het instellen van het BKV-fonds. De tentoonstellingsfunctie van dit fonds werd ondergebracht bij Kunst & Zo, dat facilitair wordt ondersteund door Kunstencentrum Muzerie. In 2010 werd het beleidsplan 'Verbinden & Verbazen' geschreven en uitgewerkt. Dat resulteerde in een cyclus van vijf tentoonstellingsprojecten rond actuele thema's. Doel van de projecten was om een zo breed mogelijk publiek op verschillende locaties in de Zwolse binnenstad in contact te brengen met actuele ontwikkelingen op het gebied van professionele beeldende kunst.

In het eerste project 'Reaction & Reflection' (januari t/m maart 2011) ontsloten elf kunstenaars het historische centrum van Zwolle. Op acht locaties reageerden zij op architectuur of specifieke eigenaardigheden van de plek. Bezoekers ontvingen een survivalpakket en konden daarmee op ontdekkingsstocht door de binnenstad. In 'Gestuurde Natuur' (2011/2012) stuurden twaalf kunstenaars de natuur in onverwachte richtingen. Dat gebeurde

op vijf locaties in de binnenstad. Het project 'Rituelen' (najaar 2012) concentreerde zich op drie plekken in het centrum van Zwolle. In dit project stond de hernieuwde oriëntatie op oude gewoonten en gebruiken, normen en waarden, tradities, volksaard en culturele identiteit centraal. Vijf hedendaagse kunstenaars bevroegen de specifieke Nederlandse mentaliteit en de levenswijze die daarmee verbonden is. Ook de relatie tussen westerse en oosterse denkbeelden en mentaliteit kwam aan bod. 'Performance Plus' vond plaats in en rondom Kunstencentrum Muzerie, Galerie Het Langhuis en Kunstthuis Arte Présente en in de openbare ruimte in de directe omgeving van deze drie historische gebouwen. In april en mei 2013 profileerde Zwolle zich met dit kunstproject als landelijk platform voor performancekunst nieuwe stijl. De Plus-activiteiten bestonden uit lezingen en optredens in de gehoorzaal van Kunstencentrum Muzerie.

Tot nu toe was Beeldenpark Landgoed Anningahof niet betrokken bij de projecten. De reden ligt voor de hand. Alle locaties bevonden

zich steeds op loopafstand van elkaar om de kunsttoeristen zowel kennis te laten maken met actuele kunstuitingen als met de aantrekkelijke binnenstad van Zwolle. Landgoed Anningahof is een dislocatie die te voet lastig te bereiken is vanuit het centrum. Dat gemis wordt nu in één klap goedge maakt doordat het vijfde en laatste project binnen het kader van het BKV-fonds zich volledig op het landgoed afspeelt. Moesten de kunsttoeristen voor hun bezoek aan de vorige projecten minimaal een halve dag uittrekken, ook Landgoed Anningahof biedt volop mogelijkheden voor een aangenaam en onderhoudend verblijf van een halve dag of langer. Na een bezoek aan 'Duo Denken' in de Aaltje Snijderhal is een wandeling door het beeldenpark mogelijk. Speciaal ter gelegenheid van het laatste project van Kunst & Zo is de tuin namelijk drie weken langer open dan gebruikelijk.

Meer dan 69.000 bezoekers zagen één of meer onderdelen van de vier projecten die tot nu toe werden georganiseerd. Dat is een uitzonderlijk hoog aantal. Alle grote landelijke

dagbladen besteedden minimaal één keer of vaker aandacht aan de projecten. Het AD kwam zelfs met een dubbele pagina over 'Reaction & Reflection'. En Trouw besteedde bijna een volle pagina aan 'Gestuurde Natuur'. Ook was er ruim aandacht van radio, televisie en andere media (magazines, kunstbladen, websites). Alle instellingen die de presentatie van professionele beeldende kunst in Zwolle als core business hebben, waren betrokken bij de projecten. Museum De Fundatie participeerde twee maal. Als gevolg van de tijdelijke sluiting in verband met de verbouwing was dat het maximaal haalbare. Stedelijk Museum Zwolle was drie keer van de partij. Het Langhuis was betrokken bij vier projecten. Andere presentatieplekken waren: expositieruimte KCO, De Sassenpoort, 19 Het Atelier Architecten, Dominicanenklooster, Museum Het Vrouwenhuis, Bibliotheek Zwolle, Galerie Delfi Form, Kunstencentrum Muzerie en Kunstthuis Arte Présente. Het tot stand brengen van verbindingen is geslaagd. Het eindoordeel over de mate waarin verbazing werd opgewekt, is aan de bezoekers.

Plattelandsidylle in jubilerend beeldenpark

Floating Point (2012), Gerard Groenewoud en Tilly Buij. Foto: Wim van der Beek

Kunsthelers die op zoek zijn naar een beeldenparadijs, moeten er soms even naar zoeken. Langs de A28 van Zwolle naar Groningen ligt, ingeklemd tussen bedrijventerrein Hessenpoort en de N340 Beeldenpark Landgoed Anningahof. In 2013 jubileert dit modelvoorbeeld van perfecte symbiose tussen idealisme en particulier initiatief. Tien jaar geleden verbouwde Hib Anninga de boerderij van zijn ouders en hij legde een bijzondere beeldentuin aan die onder fijnproevers inmiddels landelijk en internationaal wordt gewaardeerd. Nederland is rijk aan particuliere beeldentuinen. Daardoor is het lastig om het kaf van het koren te scheiden. Feit is dat Beeldenpark Landgoed Anningahof al jarenlang op eenzame hoogte staat.

Het jubileumjaar is tegelijk het laatste jaar waarin het beeldenpark in oude staat te zien is. Vanaf volgend jaar wordt de N340 grondig gereconstrueerd en de Anningahof is daar de dupe van. Voor het zover is, wordt eerst het jubileum nog groots gevierd. Na vier exposities die werden samengesteld door (ex-) museumdirecteuren (Henk van Os, Liesbeth Brandt Corstius, Kees van Twist en Benno Tempel) wordt het seizoen afgesloten met het kunstproject 'Duo Denken'.

Genetisch gesleutel

Naast deze opeenvolging van wisselende exposities gaat de aandacht uiteraard, zoals elk jaar, uit naar de vaste opstelling, die overigens jaarlijks ververscht wordt. Nieuw dit jaar is onder meer het beeld *Temple of Doom* van Olaf Mooij. De frontale botsing van twee auto's is door de kunstenaar verbeeld als een gestileerde crash die er uitziet als de choreografie van een modern ballet. Een beeld om vrolijk van te worden is *Klaar voor vertrek* van Theo Schepens. Herman Lamers sublimeert in *De Droom* een plattelandsidylle die al lang niet meer bestaat. Iets verderop staat *The Big Brain Mystery* van Wouter van Schaik dat minstens evenveel interessante vragen

oproept als het utopische object *Bones* van Rob Voerman. Dat genetisch gesleutel kan leiden tot wringende maar ook sprookjesachtige beelden, bewijzen *Eenhoorn* van Carolein Smit en *Wheels on their heels* van Hellen Abma.

Aanvankelijk gaf Hib Anninga in zijn beeldenpark een overzicht van de ontwikkelingen binnen de actuele beeldhouwkunst in Nederland. Daar hoorde uiteraard ook werk van Armando bij. De stap van Armando naar het werk van zijn Duitse collega's Stefan Pietryga en Hubertus van der Goltz is snel gemaakt. Beide kunstenaars maken met Armando en Sjoerd Buisman deel uit van de Nederlands-Duitse Potsdamer Gruppe. Beelden van Armando, Pietryga en

Von der Goltz spelen in de Anningahof een sleutelrol in het denken over de relatie tussen natuur en cultuur. Daarnaast markeren ze de eerste stappen op weg naar een verdere internationalisering van het beeldenaanbod.

Hersteld evenwicht

De moeizame relatie tussen natuur en cultuur is van alle tijden. Waar cultuur verschijnt, moet natuur meestal wijken. Beeldhouwers hakken in marmerblokken of bewerken kostbare houtsoorten in een ultieme poging iets nieuws aan die natuurlijke materie toe te voegen. Op allerlei terreinen zijn kunstenaars bezig de natuur te bedwingen, te modelleren, naar hun hand te zetten. Ze regisseren, kanaliseren of beïnvloeden natuurlijke processen met

beeldende ingrepen of streven naar een beeldende synthese tussen cultuur en natuur. Hun fascinatie maakt deel uit van een brede artistieke, wetenschappelijke en filosofische beweging die het kritisch denken over de grenzen van ons menselijk gedrag tegenover de natuur stimuleert.

Het concept van veel beeldentuinen is gebaseerd op het streven naar herstel van evenwicht tussen cultuur en natuur. Door de wisselwerking tussen beeldhouwkunst en gecultiveerde natuur ontstaat een nieuwe werkelijkheid waarin beide componenten elkaar kunnen versterken. De houten populieren van Pietryga maken echter in één oogopslag hardnekkige fricties zichtbaar. Het gaat om houten sculpturen die bovendien ook nog bomen verbeelden. Natuurlijker kan het niet, zou je denken. Maar door de hardblauwe verflaag, de abstractie van de werkelijkheid en de afwijkende maatvoering onderscheiden de gebeeldhouwde bomen zich van hun 'echte' tegenhangers. Ze contrasteren met de natuurlijke omgeving.

Het object *Keep the balance* van Von der Goltz gaat een stapje verder in het verschaffen van inzicht. We zien een man en een vrouw balanceren op een smalle balk die deel uitmaakt van een felrode geometrische constructie. De strakke vierkanten fungeren als een soort venster op de buitenwereld, een raam dat bijzondere doorkijkjes garandeert en uitzicht biedt op de natuur. De massieve beelden van Armando maken het plaatje compleet. Ze zijn gevormd door mensenhanden die geen enkele moeite doen om dat de camoufleren. *Gestalt nr. 12* van Armando heeft nauwelijks iets te maken met de natuurlijke oorsprong. Het is een autonome vorm die op zichzelf staat maar nog wel bereid is tot een verrassende interactie met de gecultiveerde natuurlijke omgeving. Diezelfde bereidheid is verankerd in de andere sculpturen die van het beeldenpark tot een bijzonder droomdomein maken.

Wim van der Beek

Temple of Doom (2011), Olaf Mooij. Foto: Wim van der Beek

Ik over ons: de N340 als vraagstuk

Landgoed Anningahof ligt aan het begin van de provinciale weg N340. Dat lijkt een onbeduidende mededeling. Maar de werkelijkheid is anders. Jarenlang is er gediscussieerd over aanpassingen die de weg veiliger en breder moeten maken en die de ontsluiting naar het nieuwe Hotel Van der Valk en de komende vestiging van IKEA moeten verbeteren. De provincie Overijssel lanceerde diverse conceptplannen die even vaak weer van tafel werden gehaald. Via Het Instituut

werd ook aan kunstenaars en vormgevers gevraagd om mee te denken en bijzondere scenario's te ontwikkelen. Choreograaf Hans van Manen was één van hen. Na ellenlange procedures is de kogel nu definitief door de kerk. Het werk aan de N340 en de nieuwe op- en afritten die de weg moeten verbinden met de A28, zal in 2014 beginnen. Voor Landgoed Anningahof betekent dit dat de bezoekers van 'Duo Denken' het beeldenpark voor het laatst in oude staat kunnen zien. Daarna wordt het

park noodgedwongen aangepast en verlegd. Veel schoonheid gaat daardoor verloren. Maar dankzij de wilskracht van Hib Anninga wordt er slagvaardig geanticipeerd op de nieuwe situatie.

In 2010/2011 maakte ik met de Vlaamse filmer en regisseur Jan Vromman in opdracht van Het Instituut (Amsterdam) een documentaire over het proces dat voorafging aan de besluitvorming rond de N340. De belangen van allerlei partijen worden daarin tegen elkaar afgewogen. Het eindresultaat is een boeiend verslag van de besluitvorming rond de ontwikkeling van een nieuw wegconcept. De N340 wordt een Parkway naar Amerikaans model. De weg daar naartoe is een interessante case study voor iedereen die geïnteresseerd is in processen die kunst en samenleving met elkaar verbinden. Omdat mijn afscheid als stadscurator van Zwolle samenvalt met het einde van Beeldenpark Anningahof in de huidige staat, leek het mij een goede gedachte om te laten zien hoe de weg waarover zoveel te doen is geweest, door betrokkenen beleefd wordt.

Het Instituut realiseerde een film, waarin het unieke proces van samenwerking op hoog niveau tussen verschillende disciplines te zien is. Vanaf het begin zijn de belangrijkste momenten van de case study Parkway N340 op film vastgelegd. De documentaires 'Ik over ons' en 'Via Van Manen' gaan niet alleen over ruimtelijke en sociale kwaliteit. In het voortraject maakten enkele kunstenaars ontwerpvoorstellen die varieerden van het landschap als huis met diverse kamers tot een epische route en de Hessenweg als ontginningslijn. De aftrap kwam van danser en choreograaf Hans van Manen. Met zijn onorthodoxe visie zette hij de discussie over de beleving van de weg op scherp. De gesprekken die ik met hem had, waren enerverend. Ook

de visies van andere betrokkenen dragen bij aan twee levendige documentaires die een helder beeld schetsen van idealen, conflicten en fricties.

De documentaires 'Ik over ons' en 'Via Van Manen' zijn van 12 oktober t/m 16 november te zien in de ontvangstruimte van Landgoed Anningahof.

Opdrachtgever: Provincie Overijssel
 Producent: Het Instituut (Amsterdam)
 Interviews: Wim van der Beek
 Concept en regie: Jan Vromman
 Camera/geluid/licht: Ella van den Hove
 Montage: Guido Welkenhuysen
 Productieleiding: Sarah van den Berg

Wim van der Beek

Tree from Re:vision

In de kunstwerken van Madelon Hooykaas is de boom een belangrijk motief. Dat geldt zowel voor het werk dat zij maakte met de Schotse beeldend kunstenaar Elsa Stansfield die in 2004 overleed, als voor het eigen beeldende werk dat zij na het overlijden van Elsa realiseerde. Madelon Hooykaas ziet de boom onder meer als metafoor voor de mens die tot twee werelden behoort: hij is geworteld in de aarde maar reikt met de kruin naar de hemel. Inspiratie uit de natuur en virtuele bomen vormen een rode draad in haar werk.

Het eerste van drie bijdragen van Stansfield/Hooykaas aan Duo Denken is het interactieve internetproject *Wishing Tree*: <http://www.wishingtree.nl> en <http://www.wishing-tree.net>. De digitale wensboom groeit door de immateriële wensen die mensen in de boomwortels kunnen plaatsen. De bezoeker kan inloggen, een wens noteren en die in één van de zeven categorieën onderbrengen: dieren en vogels, dromen en geloven, familie en vrienden, planten en ecologie, geest en lichaam, weer en overige. De wens die eerst nog onzichtbaar is, krijgt een knop aan de boom. Gaat de wens in vervulling, dan kan de bezoeker dit op de website kenbaar maken. Als gevolg hiervan groeit er zichtbaar een blad aan de boom. Bij het aanklikken van dat blad wordt een

geluid geproduceerd en vervolgens komt de geschreven wens in beeld. De bezoeker kan met de muis over alle bladeren gaan. Zo kan hij een eigen compositie maken en tegelijkertijd de laatste vijf vervulde wensen zien.

Het Wishing Tree-project heeft gebruikers nodig om tot leven te komen en te kunnen groeien. Het kunstwerk gaat over wensen en refereert aan wensbomen op verschillende plekken in de wereld. In Japan hangen mensen opgevouwen papiertjes met wensen in een boom. Ook in Schotland zijn verscheidene wensbomen waarin stukjes hout hangen waarin wensen zijn gekerfd. Idee en ontwerp van het project zijn gedeeltelijk ontleend aan een eerder initiatief dat door Stansfield/Hooykaas in samenwerking met Rodrigo Cadiz en Brian Sarfatty is uitgewerkt voor het Center for Art and Technology at Northwestern University in Evanston, IL, U.S.A. (januari -mei 2002). De vernieuwde Nederlands- en Engelstalige versie van die website is mogelijk gemaakt door het Innovatiefonds Cultuur van de Gemeente Uden. Madelon Hooykaas tekende voor de begeleiding en uitwerking. Jaap van der Kreeft zorgde voor de technische ondersteuning. Speciale dank gaat uit naar Annette Barbier, Marlena Novak, Heiner Holtappels en Gaby Wijers.

De film *Re:vision* uit 2005 (30 min.) is gemaakt in opdracht van de Boeddhistische Omroep Stichting en is geïnspireerd op een tekst van Thich Nhat Hanh:

'We zijn mensen, maar we zijn meer dan mensen, ben je slechts een mens? Of ook tegelijkertijd een boom en een rots? Je hoeft alleen dieper te kijken om te ontdekken dat je een mens bent en tegelijkertijd een rots en een boom.'

De tekst van deze Vietnamese Zen monnik vormt het begin van een filmische speurtocht naar de intieme en onderlinge afhankelijkheid van de dingen in het bestaan. De camera leidt de kijker als een oefening in aandacht langs de woekerende wortels en takken van een grote boom. Deze zeer oude boom staat in Sri Lanka, waar Elsa Stansfield en Madelon Hooykaas speciaal naartoe reisden om die te filmen. In de film bundelen momenten zich tot stilstand en vallen dingen uiteen in een nieuwe samenstelling. De boom dient hierbij als leitmotiv van eenheid in verscheidenheid. De boom lijkt de wereld te omvatten, maar wordt ook langzaam maar zeker deel van de kijker zelf. Uit de film *Re:vision* kwam het digitale fotowerk *Tree from Re:vision* (2007)

voort. Dit kunstwerk laat zeven verschillende fotografische perspectieven zien van de oude boom. *Tree from Re:vision* is uitgevoerd in een oplage van drie en opgedragen aan Elsa Stansfield.

Four Directions (1987) bestaat uit vier foto's van 100 x 100 cm waarvan er twee met zand zijn bewerkt. De originelen zijn polaroids. De vier foto's rusten op een luidspreker waaruit natuurgeluiden opstijgen die refereren aan de aarde.

Four Directions (boven en onder)

Tilly Buij (1957) en Gerard Groenewoud (1958) werken al tientallen jaren samen. Eerst in de kunstenaarsgroep 'De Vier Evangelisten' die van materialen als landbouwplastic en rubberbanden ruimtevullende installaties maakte in gekraakte kunstenaarsruimtes, op zoek naar 'het wezen van de esthetische ervaring'. Na de tentoonstelling werd alles rücksichtslos weggegooid. Buij en Groenewoud gingen door als duo. Zij bouwden een uitgebreid oeuvre op met een verscheidenheid aan materialen, technieken en opvattingen.

Het werk van Groenewoud/Buij is bijna eclecticisch te noemen. Consistentie is geen specifiek doel maar komt voort uit hun basishouding: balanceren op de rand van de twijfel. Iedere bewering, groot of klein, wordt door de intrinsieke polariteit van het beeld weer tussen haakjes gezet.

De bewegingsruimte in stijl en uitvoering is nodig om de voortdurend ontregelende waarheden die, eenmaal losgeslagen, alle kanten op vliegen, te waarborgen. In het eindproduct blijft de twijfel altijd voelbaar.

De diablo, die eerder in allerlei variaties in hun werk terugkwam, symboliseerde een centrum met aan beide kanten uitwaaiende kegels van mogelijkheden. Denkbeeldig is die tweespalt nog steeds in al het werk besloten. Het is de dynamiek van een symbiotische eenheid die met twee tongen blijft spreken.

Groenewoud en Buij werken hun kunstwerken consequent en op een zorgvuldige en ambachtelijke manier uit, met een hang naar grootsheid en perfectie. De beelden worden bakens in het luchtledige. In Duo Denken

wordt het continue proces van betekenis zoeken en ontheiligen zichtbaar gemaakt in sculpturen waarbij de ene vorm de andere tegenspreekt en/of overschreeuwt. Tegelijkertijd zijn de beelden zó tijdelijk en kwetsbaar dat ze dagelijks verzorgd moeten worden. Die broosheid is waar het werk over gaat. Stelliger wil het niet zijn. De ene keer is het niets en het volgende moment wordt het een lanceerplatform waarop je al rondkijkend van het vergezicht kunt genieten.

Liet Heringa (1966) en Maarten van Kalsbeek (1962) werken sinds 1999 intensief samen aan een oeuvre dat bestaat uit beelden die meestal zijn opgebouwd vanuit een natuurlijke kern. Van daaruit ontstaan grillige, woekerende en middelpuntvliedende vormen. De dynamische en divergerende objecten behouden hun sterke binding met natuurlijke processen en met een natuurlijke oorsprong, maar tegelijk dwalen ze daar ver vanaf. Enerzijds zijn ze barok, ongeremd, ongekanaliseerd en schijnbaar structuurloos, anderzijds behouden ze hun subtiele en hechte samenhang. In de beelden

speelt de fysieke ervaring een belangrijke rol. Ze bezitten een zinnelijke en kwetsbare component die de verleiding opwekt om ze aan te raken, maar ze zijn ook onvoorspelbaar, ongrijpbaar en ogenschijnlijk zelfs gevaarlijk.

Voor Heringa/Van Kalsbeek zijn onbeheersbare natuurlijke processen (woekeren, verval, verwerking, groei en bloei) fascinerende gegevens die zij vertalen in exuberante en kleurrijke beelden en collages. Dat levert bijzondere exponenten van rauwe schoonheid op. Bijna terloops benadrukken de sculpturen

dat overdaad niet schaadt maar juist aanspoort tot avontuurlijke expeditie, zowel door de ongerepte natuur als door het onvoorspelbare domein van de beeldende kunst. Soms leiden die verkenningsstochten de kijker langs de randen van de afgrond maar even vaak veroorzaken ze euforische momenten en ervaringen die het oog zowel verblinden als desoriënteren.

In de complexe en veelvormige beelden van Heringa/Van Kalsbeek zijn onder meer keramiek, hars, metaal, touw, stof en gevonden voorwerpen samengebracht en versmolten.

Het scheppingsproces bestaat uit een wonderlijke mix van artistieke handelingen en processen, variërend van zagen en gieten tot assembleren en stollen. Beelden van Heringa/Van Kalsbeek zijn opgenomen in diverse museale collecties (o.a. Kröller-Müller Museum, Stedelijk Museum Amsterdam en Gemeentemuseum Den Haag) en talloze bedrijfsverzamelingen en particuliere collecties.

Wim van der Beek

Rotjong

Het verrast ons telkens weer dat het feit dat wij als kunstenaars **duo** werkzaam zijn, bij anderen zo vaak vragen oproept. Voor onszelf is het een volstrekt vanzelfsprekende manier van werken. Die vragen komen, denken wij, omdat wij in staat zijn in het werk dat wij laten zien één taal te hanteren. Het wordt blijkbaar voor anderen intrigerend als niet meer duidelijk is wat van wie is, wie wat doet of inbrengt. Als wij in het begin van onze samenwerking, in het ontwikkelen van een collectie, al bewust zochten naar een zeker eenduidigheid, dan is dat nu voor onszelf

geen vraagstuk meer. Naarmate je langer samenwerkt, wordt die voortgang ook voor een belangrijk deel gedictieerd door het werk dat al gemaakt is. Dan ontstaat er naast een samenwerking ook een eigen, aparte realiteit van de beeldtaal en het beelden maken! Wanneer dat precies gebeurt en hoe je dat kan sturen, daar kunnen wij zelf ook niet helemaal de vinger op leggen. De onderlinge verschillen en wie van ons welke kwaliteiten heeft, is voor onszelf wel duidelijk, maar voor het werk dat wij tonen is dat niet van belang. Daarin is vooral de magie zichtbaar die tussen twee

personen kan werken. Dan kunnen anderen dat nóg zo veel willen duiden, maar daar is geen formule voor. Natuurlijk zien wij in onze samenwerking allerlei praktische voordelen, zoals vergroting van de werkcapaciteit, verbreding van kennis en vaardigheden, een aanvulling in individuele talenten en dat soort zaken! Maar de motivatie voor die samenwerking komt vooral voort uit een persoonlijke behoefte. Dat is niet alleen een rationele afweging, maar vooral een emotionele en intuïtieve keuze. In die keuze om bij elkaar te komen en te blijven spelen

vertrouwen en vooral het plezier dat je in die samenwerking kunt beleven, een enorme rol. Je kunt dit groot zien en belangrijk maken, maar het is eigenlijk niet anders als toen je klein was en met je beste speelkameraad eropuit trok om dingen te beleven. Het is net als in die vriendschap en kameraadschap dat je iedere keer weer wordt uitgedaagd om de grenzen van je mogelijkheden en gedachten op te zoeken. Je wordt telkens door elkaar geprikkeld om juist die grenzen te verleggen.

Albert Dedden & Paul Keizer

Toys to die for

Your everyday paradise

'Een mens wordt pas een mens in het aangezicht van de ander,' zei de Franse filosoof Emmanuel Levinas (1906-1995). De ontmoeting met die ander kan kortstondig een 'goddelijk' moment opleveren. De tijd staat even stil en alles klopt.

Dergelijke ontmoetingen vormen de rode draad in het werk van Martin Riebeek (1957) en

Inge Riebeek-van 't Klooster (1964). Voor hen betekent een ontmoeting niet alleen de kans op contact met een medemens en reflectie op jezelf ten opzichte van die ander, het biedt tegelijkertijd de kans op nieuwe vensters op de werkelijkheid en dus op ontwikkeling. Daarin beperken zij zich niet tot de daadwerkelijke fysieke ontmoeting tussen mensen. Martin en Inge Riebeek trekken het graag breder:

virtuele ontmoetingen, ontmoetingen met andere denkbeelden, andere culturen, zelfs met buitenaardse culturen. Binnen deze gedachtengang past *Landingsbaan voor Buitenaardse Culturen* (2003), een kunstwerk langs de A27, op twee rotondes bij de afslag Houten. Op de ene rotonde is een enorme U aangebracht. Dat is de eigenlijke landingsplaats voor de ufo, waarbij de buitenaardse wezens direct en hoffelijk met 'U' worden verwelkomd. De tweede rotonde even verderop biedt plaats aan een verkeersstoren. De aanvliegroute is voorzien van blauwe verlichting en verbindt de twee rotondes met elkaar.

Martin en Inge Riebeek werken de laatste jaren veelal met interactieve video-installaties. *Imagine Being There* (ontstaan in 2003), is een langlopend project waarbij over de gehele wereld toevallige passanten worden uitgenodigd om voor de camera te vertellen over hun ultieme paradijs. Zo ontstaan tientallen intieme portretten van wildvreemden die je als kijker het gevoel geven dat je ze even ontmoet. Het project is een ode aan de verscheidenheid van het individu en aan de persoonlijke dromen en fantasieën die ons onderscheiden van de ander.

In 'Duo Denken' wordt de installatie *The Creature & WaterMonster* gepresenteerd: De Amerikaanse sciencefiction/monsterfilm uit 1954 *The Creature from the Black Lagoon* bezit inmiddels een cultstatus. Martin Riebeek kocht de film als tiener en projecteerde deze in een grote kijkdoos, op die manier zijn eigen wereld creërend. Een monster, een mooie vrouw en een filmheld. Een film met prachtige onderwater opnamen en met een typisch Hollywood einde: de filmheld bevrijdt de vrouw uit de klauwen van het watermonster.

In de remake van Martin en Inge Riebeek maken de kapitein en de vrouw een boottocht in de Biesbosch. De kapitein en de vrouw praten over hun relatie en toekomst. Bij een idyllische lagune aangekomen, neemt de vrouw een duik in het water. De kapitein bereidt twee cocktails, maar de vrouw keert niet terug. 'It's still a man's world, or is it?'

De verwante scènes van beide films worden synchroon met elkaar getoond. Het project is een eerbetoon aan menselijke verlangens en de mentale ruimte die zo kan ontstaan ...

In de performance *Mind the Gap*, die zij tussen 2009 en 2013 enkele keren hebben uitgevoerd, verbeelden Chaja Hertog (Amsterdam, 1978) en Nir Nadler (Haifa, 1977) de onzichtbare banden tussen twee geliefden. Twee uur lang zweeft Chaja aan onzichtbare visdraden boven Nir alsof de wetten van de zwaartekracht niet bestaan. Een betere metafoer voor het project *Duo Denken* is nauwelijks denkbaar.

Daarom zal het kunstenaarsduo, dat sinds 2006 intensief samenwerkt, deze bijzondere performance nogmaals uitvoeren in een aparte ruimte tijdens de opening van *Duo Denken*.

Het samenwerkingsverband van Hertog/Nadler bestrijkt een breed scala van artistieke disciplines, waaronder film, fotografie, installatie en performance. Na hun afstuderen

aan de Gerrit Rietveld Academie in Amsterdam, behaalde Chaja Hertog haar MFA aan de Koninklijke Academie in Den Haag, terwijl Nir Nadler zich verder specialiseerde in het theatervak (DasArts) in Amsterdam. In de projecten die zij samen realiseren, verbinden Hertog & Nadler een min of meer abstracte verhaelvorm met puur vakmanschap en een niet aflatende behoefte aan onderzoek

en experiment. Daarbij verkennen zij de grenzen tussen cinema, performancekunst en ruimtelijke installatie. In de meeste gevallen leiden die verkenningen ertoe dat bestaande grenzen worden overschreden en/of opgeheven, waardoor het onderscheid tussen de genoemde disciplines grotendeels wegvalt.

Wim van der Beek

Liberated Body

'Het menselijk lichaam is een tempel Gods,' meldt het bijbelboek Corinthiërs. Voor veel moslims is het lichaam een wapen dat ingezet kan worden om het martelaarschap te bereiken. Door de eeuwen heen is het menselijk lichaam beeldmiddel geweest. Ovidius appelleerde in het jaar 465 in zijn 'Metamorfosen' al aan de obsessieve aandacht voor het eigen lichaam. Daarna is die fascinatie nooit meer weg geweest.

De eerste decennia van de vorige eeuw waren de hoogtijdagen van de Freikörperkultur in Duitsland. In de jaren '70 van diezelfde eeuw keerde het fenomeen in gewijzigde vorm terug in Performance Art en Body Art van onder anderen Ben d'Armagnac en Marina Abramovic. En opnieuw manifesteert zich een generatie hedendaagse kunstenaars die het eigen lichaam, of dat van anderen, uit het keurslijf van de heersende moraal probeert te bevrijden. Ronald Bal is één van hen. Voor hem is het lichaam een object of instrument dat gebruikt kan worden om de kwetsbaarheid van de mens te verbeelden.

Herhaaldelijk blijkt dat in het bevrijde lichaam een worstelende, onberekenbare

geest gevangen zit. Het stoffelijk omhulsel waarover de mens vrij kan beschikken en dat op elk gewenst moment ingezet kan worden, conflicteert met de weerbarstige, wispelturige en tegendraadse geest die zich minder meegaand en inschikkelijk gedraagt. De fricties die daarvan het gevolg zijn, kunnen depressies en zelfs een psychose veroorzaken.

Bevrijd Lichaam, Gevangen Geest
Over dit thema gaat het kunstproject *Liberated Body* dat in 2016 van start gaat. Het bestaat uit de verschijning van de roman *Mannenbroeders*, een bundel met essays en gedichten met de titel *Liberated Body*, een omvangrijke expositie met dezelfde titel en een serie van 35 voorstellingen (lezingen + performances). Via dialogen en beelden wil ik lezer en kijker graag meenemen naar enerverende fixaties en wonderlijke discrepanties die de klassieke beschaving, wereldgodsdiensten, Freikörperkultur en Performance Art omspannen en uiteindelijk leiden naar de actualiteit.

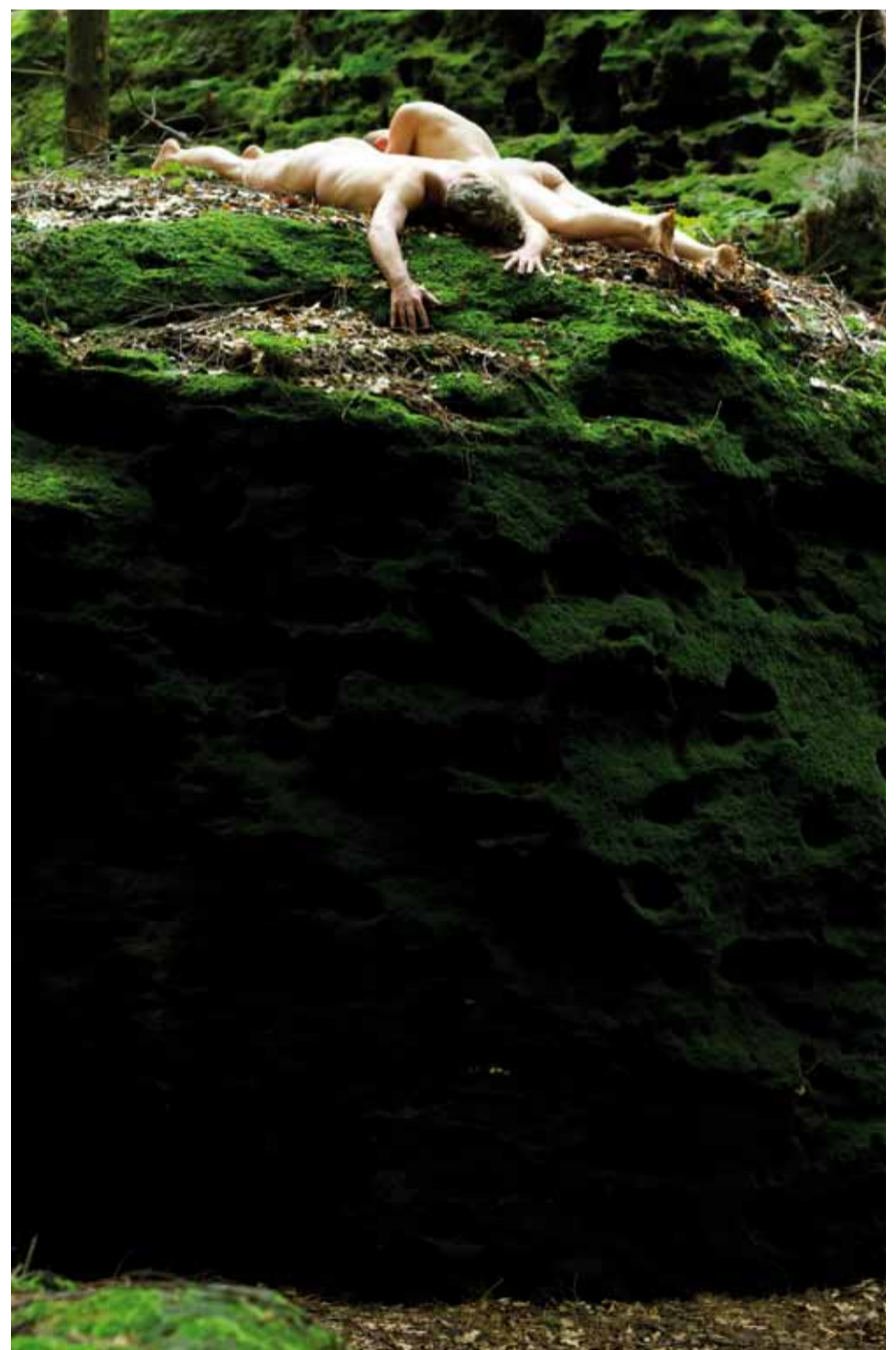
De Franse filosoof Merleau-Ponty beweerde dat het menselijk zien een lichamelijk proces is. De zichtbare wereld en de waarneming en

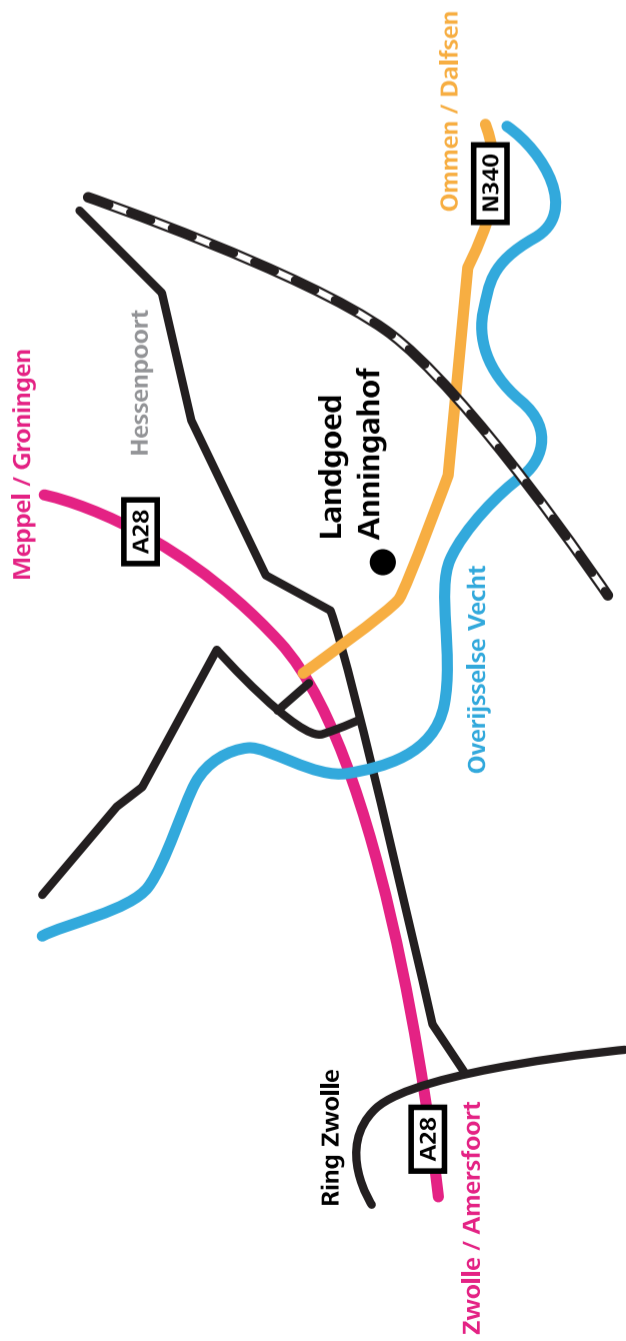
gewaarwording van het eigen dynamische lichaam in die wereld zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. De Franse filosoof

Emmanuel Levinas stelde vast dat een mens pas mens wordt in het aangezicht van de ander. Dat zijn interessante vertrekpunten voor een tentoonstelling, een essaybundel, een roman en een cyclus van voorstellingen over het bevrijde lichaam en de gevangen geest. Daarin krijgt de mythe van de vrije kunstenaar het zwaar te verduren!

Duo Denken is weliswaar het laatste kunstproject dat ik als curator hedendaagse kunst binnen het kader van het BKV-fonds organiseer, maar dat betekent geen definitief afscheid. Als lid (extern deskundige) van de adviescommissie BKV blijf ik verbonden met Zwolle en in 2016 keer ik met *Liberated Body* terug naar de stad waar mijn carrière als kunstrecensent 40 jaar daarvoor begon. De behoefte om eindelijk voldoende tijd te nemen om mijn ervaringen en opvattingen over beeldende kunst op papier te zetten, ligt ten grondslag aan de beslissing om de komende 3 jaar hard te werken aan het project *Liberated Body*. Dat zal ik doen naast mijn andere werkzaamheden als schrijver, kunstrecensent en curator, vanuit een voor mij nieuwe benadering en aanpak die in vakjargon doorgaans met de term 'participatiejournalistiek' wordt aangeduid.

Tekst: Wim van der Beek
Foto's: Ronald Bal

Routebeschrijving | Landgoed Anningahof | Hessenweg 9 | 8028 PA Zwolle | 038-4534412

Auto vanaf Amsterdam/Apeidoorn

Neem direct na Zwolle de afslag Ommen/Hardenberg (N340). Zodra u op de N340 bent, na ca. 200 links de parallelweg nemen. De ingang van Landgoed Anningahof is na ca. 50 meter aan Uw linkerhand.

Auto vanaf Groningen

Vanaf Groningen volg de A28. Neem de afslag Ommen/Hardenberg (N340). Zodra u op de N340 bent, na ca. 200 links de parallelweg nemen. De ingang van Landgoed Anningahof is na ca. 50 meter aan Uw linkerhand.

Auto vanaf Ommen

Volg de N340 richting Zwolle. Na de spoorwegovergang Zwolle/Meppel treft u na ca. 1 km Landgoed Anningahof aan uw rechterhand (voor de stoplichten naar de A28).

Openbaar vervoer

Vanaf station Zwolle neemt u de bus richting Meppel of Dedemsvaart. Ufstappen halte Vechtbrug en te voet fietspad richting Dalftsen/Ommen volgen. Lijn 29; elke dag; ook zon- en feestdagen Lijn 40; van maandag t/m vrijdag

6 kunstenaarsduo's maken de identiteit van het individu dienstbaar aan het denken en werken als twee-eenheid.

12 oktober t/m
16 november 2013

Beeldenpark
Landgoed
Anningahof
Hessenweg 9, Zwolle

Deelnemers:
Stansfield/Hooykaas
Groenewoud/Buij
Heringa/Van Kalsbeek
Dedden & Keizer
Martin en Inge
Riebeek
Hertog/Nadler

Organisatie: Wim van der Beek (curator BKV-fonds)

Deelnemende kunstenaars

- Gerard Groenewoud en Tilly Buij
- Albert Dedden en Paul Keizer (Space Cowboys)
 - Martin en Inge Riebeek
- Elsa Stansfield en Madelon Hooykaas
- Liet Heringa en Maarten van Kalsbeek
 - Chaja Hertog en Nir Nadler

Curator: Wim van der Beek (BKV-fonds Zwolle)

www.anningahof.nl • www.kunstenzo.nl/BKV-fonds/duodenken

DIT PROJECT WORDT MOGELIJK GEMAAKT DOOR:

Zwolle

ÈPOS | PRESS **KUNST** **SO** Landgoed Anningahof

GRATIS
catalogus

